

A FISCHER ANNIE-JELENSÉG

Egy különleges művészpálya vonzásában

THE ANNIE FISCHER PHENOMENON

Exploring an Exceptional Artist's Career

Székely György

PhD, dr. med., Új Szent János Kórház és Szakrendelő, orvosi és zenei szakújságíró
szekelygy@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Fischer Annie a 20. század egyik legnagyobb művészegyénisége, aki hosszú évekkel halála után vált halhatatlanná. Értekezésünkben ennek titkát kutatjuk. Gyermekkorától a haláláig minden lépését, azonnali hatását, az előadóművészként az utókor számára hagyott-e hátra örökséget? Hangfelvételt egészen életének utolsó szakaszáig nem szívesen készített, ám ekkor mégis stúdióba vonult, és tizenhét éven át szerkesztette, vágatta újra és újra Beethoven-játékát, amely életében nem jelenhetett meg. „Halálom után bármit kiadhatnak tőlem” – nyilatkozta többször. Így is történt, s a harminckét Beethoven szonáta kiadását a kritika ma már etalonként tartja. Halála óta nincs olyan év, hogy ne jelenne meg a világ valamely országában készült koncertfelvétel, CD-lemezeinek száma jelenleg meghaladja az ötvenet. Az utókor szerencséjére egy magyar rajongója, Dévény Anna éveken át magnóra vette koncertjeit, amelyből már a második dupla CD-album készült, olyan ritkaságokkal, amelyek eddig Fischer Annie előadásában nem jelentek meg. Áttekintve Fischer Annie pályafutását és művészi eredményeit, megállapíthatjuk, hogy nem mindennapi, zseniális művészi jelenséggel találkozunk, amely zenei, művészi örökségként túléli a feledést.

ABSTRACT

Annie Fischer is one of the most remarkable artists of the 20th century – not only among pianists. This short study is trying to show the secret of hers. She became world famous from her early childhood, every step of hers, her career and the immediate impact of her art were well documented and easy to follow. However, the question comes up: is there a relevant artistic heritage of Annie Fischer as a pianist and a protagonist of the European culture for the present and the future?

She was not willing to produce recordings until her last years. However, at 63 she started recording the Beethoven sonatas that she edited and replayed again and again for 17 years. She did not allow the publication of the collection in her lifetime.

'You can publish everything – but only after my death!' – she kept saying. And this fortunately became real. Her performance of the 32 Beethoven sonatas according to the critics are still es-

teemed the best ever. There has been practically no year without a newly published CD of Annie Fischer's some live concerts since her death in 1995. The number of her CDs is over 50 by now. A unique fan of hers, the Hungarian Anna Dévény attended all of her concerts in Hungary, and secretly recorded them with a half professional recording device. An incredible treasure that has resulted in two double CDs so far, with Annie Fischer's performing rarely played pieces live at concerts, never recorded before and after with her. Considering Annie Fischer's career, artistic results, and impact, it becomes obvious that we face an outstanding artistic phenomenon and has become part of the unforgettable heritage.

Kulcsszavak: zongoraművész, életpálya és örökség, hangfelvételek, világhír

Keywords: pianist, life and heritage, soundtracks, world famous

„Nagy művész, akinek szellemét áthatja
a hiteles őszinteség és mélység. [...]”
A zongora „grandedame-ja”...
Szvjatoszlav Richter zongoraművész (1973)

„Tévedhetetlen ösztönnel született
– vagy mondhatnók – isteni adottsága volt,
ezt társította tudatos elemekkel,
mindig tudván azt, hogy meddig mehet el
a tudatosítással... Kevés embernek
adatott meg ez a természetes rátermettségek,
a hangszerrel való azonosulás...”
Schiff András zongoraművész, karmester (2002)

Fischer Annie neve Magyarországon még életében fogalommá vált. Ám egy előadóművész – legyen az a 20. század egyik legnagyobb zongoristája – nem válhat úgy halhatatlanná, mint az, aki alkotásaival ejti rabul az embereket. Az interpretáció egyszeri és visszahozhatatlan, még akkor is, ha hangban és képen is rögzítik. Vagy mégsem? Amikor közel százhusz éve egy Enrico Caruso vagy Nellie Melba énekhangját egy kattogó masina visszaadta, az emberek extázisba estek, majd a hanglemezek, később a videó- és DVD-felvételek kiadása az egyik legjövödelmezőbb üzletággá fejlődött. Most pedig az online kultúra – a pandémiajának is köszönhetően – olyan szinten tudja visszaadni az egyes alkotásokat, interpretációkat, mint még soha. Így kerülnek reflektorfénybe régi nagy művészek is, és felfedezésszámba menő, eddig nem hallott produkciókat ismerhet meg a nyilvánosság. Ez aktuálissá teszi a világ, köztük Magyarország meghatározó művészeinek és kulturális hagyatékuknak újrafelfedezését is.

Fischer Annie soha nem adott interjút, és a lemezfelvételektől is tartózkodott, ha tehette. „*Halálom után bármit kiadhatnak tőlem!*” – hangoztatta gyakran, s nem gondolt arra, hogy ez lesz művészi végakarata. Tudatában volt annak, hogy művészete különleges, tehetsége adomány. Túrte – de nem kedvelte – rajongótáborát, a parttalan dicséreteket. Az a kritika hatott rá, amelyet az általa méltónak tartott emberektől, mint például férjétől, Tóth Aladártól, a neves zeneesztétától kapott. A legszigorúbb kritikusa azonban saját maga volt, igen ritkán mutatta magát elégedettnek produkcióival. Két esetet azonban megőrzött a legendárium:

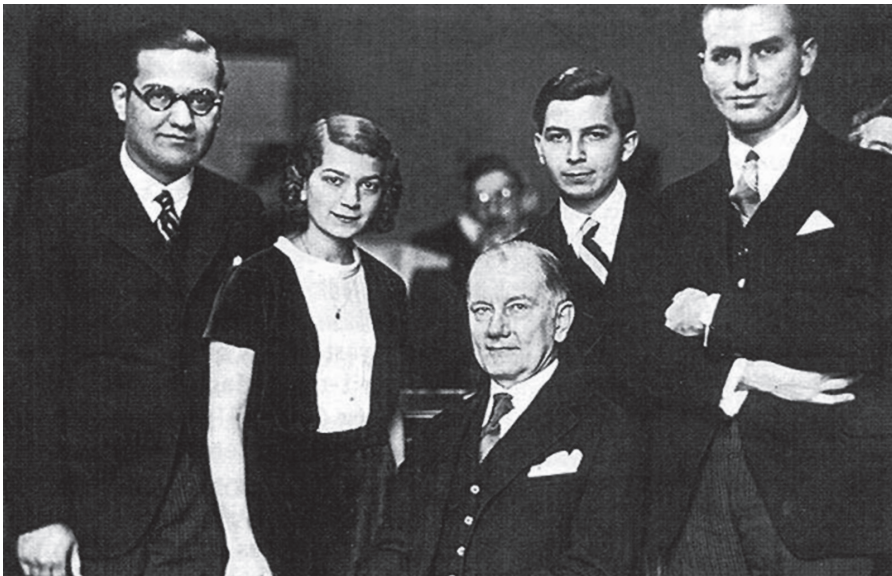
„Ki játszik ilyen szépen Mozartot?” – kérdezte Annie zongoraművész barátját, Frankl Pétert, belépve annak londoni otthonába, ahol éppen egy lemez szólt. „Ez egy ritka kalótlemez – válaszolta Frankl –, amelyen Otto Klempererrel te játszod az Esz-dúr zongoraversenyt.” Máskor viszont maga mesélte el: „Claudio Arrau Beethoven-felvételét akartam meghallgatni a rádióban. Hallgatom, hallgatom... életében ilyen jól nem játszott még Arrau! Utána döbbsentem rá, hogy véletlenül a magnó lejátszó gombját nyomtam meg, és a saját felvételem szólt!”

EGY MAGYAR MŰVÉSZ SIKEREI ÉS NEHÉZSÉGEI – 74 ÉV A PÓDIUMON

Fischer Annie (1914–1995) csodagyerekként indult pályáján, a 20. század első harmadában. Édesapja az *Est Lapok* hirdetési osztályát vezette. A család odaadással támogatta Annie-t és két évvel fiatalabb Magda húgát is zenei tanulmányaikban, ugyanis mindkét Fischer lányról igen hamar kiderült rendkívüli zenei képességük. Magda, a fiatalabb is zenei pályát választott, sikeres zenepedagógus lett. Annie már az iskolában sem foglalkozott szívesen mással. Megvan a bizonyítványa a belvárosi Szekeres Margit leánylíceumból, amelyben bizony közepes jegyek is szerepelnek. A mama – jó érzékkel – a zongoratanulást támogatta, s Annie későbbi elmondása szerint néha kisebb nyomásgyakorlástól sem riadt vissza. Hatéves korában már csodagyereknek számított. Korengedménnyel került a Zeneakadémiára, az ugyancsak csodagyerek Solti Györggyel együtt, Székely Arnold előkészítő zongoraosztályába. Dohnányi Ernő, a mindenható igazgató, aki korának egyik kiemelkedő zongoraművésze és népszerű zeneszerzője is volt, felfedezte Annie-t, és – Székely Arnolddal váltva – tanítványának fogadta. Így lett Fischer Annie a magyar zongoraiskola egyik örökösse. Tanárai, Dohnányi Ernő és Székely Arnold is, Thomán István – az egyik legjobb Liszt-tanítvány növendékei voltak. Sőt a tradíció Beethovenig is visszanyúl, mivel Liszt Ferencnek Carl Czerny, Beethoven kedvenc tanítványa volt a mestere.

Hétévesen került sor az ifjú tehetség első fellépésére Aradon, ahol Beethoven és Haydn műveket adott elő. Kilencéves korában már Beethoven zongora-

versenyt, tizennégy éves korában pedig Schumann zongoraversenyét játszotta (Batta et al., 2002). Ez utóbbival külföldön is turnézott egy különleges svájci házaspár jóvoltából. Irma Schaichet férjével Budapesten járt, s meglátogatták a Zeneakadémiát is. A Nagyteremből zongora hangja szűrődött ki, valaki Mozartot gyakorolt. Benézve az üvegen át az előadót alig látták, inkább csak hallották. Végül megpillantották a piciny, törekeny kislányt, aki egészen különleges átéléssel játszott. Az élmény hatására a lelkes házaspár meghívta Annie-t egy svájci turnéra, amiből később egy életre szóló barátság lett Irma Schaichettel. A korabeli kritikák kiemelik, hogy nem egy fiatal leány játékát hallani, hanem egy érett (koraérett?) művészt (Batta et al., 2002). Már tizennégy éves korában észlelte a szakma, hogy Fischer Annie más, mint a többiek, szuggesztív játékával már akkor is lebilincselte közönségét. Eltelt négy év, ám tanára, Dohnányi Ernő nem engedte, hogy a csodagyerek Annie-t túlsztárolják. Más tervei voltak vele. Dohnányi 1933-ban elindította a Liszt Ferenc névvel fémjelzett nemzetközi zongoraversenyt, a zsűriben a világ vezető művészeivel, köztük egy Liszt-tanítvánnyal, valamint Emil Sauer-rel, aki korának egyik legkiemelkedőbb zongoraművésze volt. Annie csak Dohnányi erőteljes unszolására jelentkezett, de a középdöntőig eljutva Liszt h-moll szonátájával az egész zsűrit elkápráztatta. A döntőbeli Liszt Esz-dúr zongoraverseny produkciójával – saját elmondása szerint – nagyon nem volt megelégedve, s szomorúan hazasietett a helyszínről. Késő este alvásból ébresztették fel, hogy ő, a legfiatalabb versenyző nyerte meg a magas presztízsű

Fischer Annie és Dohnányi Ernő (középen) (a szerző magánarchívuma)

nemzetközi versenyt. „Győzött a h-moll szonáta” ujjongott a kritika, ám Emil Sauer – aki a versenyre elhozta saját tanítványát (rossz nyelvek szerint barátnőjét) – sértődötten hazautazott, sőt támadást is indított Dohnányi ellen, hogy a „saját növendékét juttatta az első helyre”. A versenyt követő botrányos szakmai és sajtóvita azonban igen hasznosnak bizonyult, mert a nemzetközi zenei közéletben mindenki erről beszélt, és Annie koncertkarrierje üstökösként indult el a nagyvilágban (Batta et al., 2002).

Bejárta szinte egész Európát, és a legnagyobb karmesterekkel – Ernest Ansermet, Adrian Boult, Fritz Busch, Otto Klemperer, Willem Mengelberg – koncertezett. Úgy tudni, akkoriban még nem szeretett sokat gyakorolni. Egy anekdota szerint Willem Mengelberg egyszer a koncert napján bezárta őt a próbaterembe, mert nem volt megelégedve a felkészüléssel. Ám hamarosan megjelent az életében egy harmincas éveiben járó, Fischer Annie-t idézve „igen fess úr”, Tóth Aladár (1898–1968) elismert zeneesztéta, zongorista, zenekritikus. Kritikáiban folyamatosan, már kislány korától fogva isteníttette Annie művészetét. A legenda szerint – mert Fischer Annie igen ritkán beszélt a magánéletéről – Annie édesanyja egyszer nem tudta elkísérni lányát egy olaszországi koncertturnéra. Ám kiderült, hogy az ismert zenekritikus is épp Comóba készül, így a mama megkérte, hogy legyen a lánya kísérője, s vigyázzon rá. Megtörtént, méghozzá életfogytiglan. Annie megtalálta igazi szerelmét, támaszát, akitől életében a legtöbbet tanult. Tóth Aladár pedig ugyancsak megtalálta Fischer Annie-ban élete értelmét. Schiff András zongoraművész szerint a legendás zenetörténész-kritikus felesége játékán keresztül valósította meg saját zenei elképzeléseit is (Retkes, 2020).

A második világháború a már világhírű zongorista fényes pályáját megszakította, 1941-ben – Annie származása miatt – a házaspár Svédországba emigrált. Koncertezéssel, tanítással és főleg kivárással teltek ezek az évek. 1946-ban tértek haza, ahol Tóth Aladárt az Állami Operaház igazgatói széke várta. Köréjük csoportosult a hazai és nemzetközi zenei élet számos jeles személyisége. A kedvezőtlen anyagi körülmények ellenére Tóth Aladár az Operaház zenei aranykorát hozta vissza. Otto Klemperer vezető karmesteri meghívása (1947–1950) is az ő érdeme. Igazi polgári művészeteket éltek, a politikát igyekeztek kirekeszteni életükből, amennyire ez az ötvenes években lehetséges volt. Bár nagy privilégium volt, hogy Annie a bezárt Magyarországról is folyamatosan utazhatott, turnézhatott, s a hazai kulturális élet összes kitüntetését megkapta. Művészetét nagyra tartotta a hivatalos magyar kultúrpolitika, bár, hogy mennyit értett belőle egy-egy mindenható képviselője, nem tudni. Annie mesélte, hogy egyszer behívta egy minisztériumi illetékes, támogatásáról biztosítva őt, mert úgy értesült, hogy legutóbb is „igen kedvező hírek érkeztek róla Kazincbarcikáról”, ahol koncertet adott a művelődési központban.

Az 1956-os forradalom alatt és annak leverése után Tóth Aladárt támadások érték, ezért lemondott operaigazgatói posztjáról. Elzárkózva éltek Annie-val Bu-

Fischer Annie, 1940-es évek (a szerző magánarchívuma)

dapesten, ahol nagyon szűk családi, baráti körrel érintkeztek. Kodály Zoltán és a nem látó neves zongoraművész, Ungár Imre volt szoros barátjuk. Körükhöz tartoztak még olyan fiatal zongoraművészek, mint Frankl Péter és Vásáry Tamás,

Fischer Annie és Tóth Aladár Svédországban (a szerző magánarchívuma)

Fischer Annie és Otto Klemperer (középen) (a szerző magánarchívuma)

akiknek nemzetközi pályájuk elindításában jelentős szerepük volt. 1956 után hamar újraindultak Annie nemzetközi turnéi. 1961-től az Egyesült Államokat utazta be egy nagyszabású koncertturnén. Solti Györggyel is zajos sikerrel szerepelt Salzburgban, Széll Györggyel Clevelandben, New Yorkban, Otto Klempererrel Londonban (Holland, 1982). Repertoárjának alapját a bécsi klasszika (Mozart, Beethoven), a romantika (Brahms, Schubert, Schumann, Chopin, Liszt), valamint Bartók- és Kodály-művek képezték (Lampert, 2002).

Rendszeresen visszahívták Japánba, többször járt Ausztráliában is, és Tóth Aladárral, aki sok útjára elkísérte, nagy élvezettel meséltek legkedvesebb helyükről, a Fidzsi-szigetokről. Bár hivatalosan nem tanított, a Zeneakadémia tiszteletbeli tanára lett 1965-ben. Sok fiatal művészt instruált, Kocsis Zoltán, Hauser Adrienne, Ránki Dezső, Klukon Edit, Schiff András, később Prunyi Ilona is rendszeresen látogatta otthonában. Hajnalig beszélgettek zenéről, muzsikáltak, és e szenvedélye mellett két másikat is gyakorolhatott: legendásan finom vacsorákat főzött, miközben egyik cigarettát szívta a másik után. Láncdohányos lévén, gyakorlás közben is dohányzott, a gyűrűs- és a kisujja között tartva a cigarettát, és egy képfelvételen látszik, hogy tapsszünetben is meggyújtott cigarettával várták a *backstage*-ben. A magyar közönség számára ő fedezte fel és hívatta meg az akkor még nagyon fiatal zongoraművésznőt, Marta Argerichet, aki azóta is példaképének tartja Annie-t (Székely, 2005). Életében a nagy sokk férje, Tóth Aladár halála volt 1968-ban. Egy évig nem lépett pódiumra, ám mikor újra koncertezni kezdett, fáradhatatlanul játszott, utazott egészen nyolc-

Fischer Annie és Szvjatoszlav Richter (Fejér Gábor felvétele)

vanéves koráig Kazincbarcikától Tokióig, teljesen egyforma odaadással. Eközben csak elenyésző mennyiségű külföldi és magyar hanglemezfelvétele készült. Sikeres zeneakadémiai Beethoven sorozata után (az összes szonátát kétszer is eljátszotta, egy felnőtt és egy ifjúsági bérletben), nagy rábeszélésre lemezre is felvette a műveket. A felvételeket azonban tizenhét éven át korrigálta, míg végül az anyag posztumusz került kiadásra. Utolsó éveiben kevesebbet koncertezett, de készült Japánba, amikor feltehetően egy szívroham végzett vele álmában 1995. április 21-én.

ÚT A HALHATATLANSÁGHOZ

Mivel sem a hanglemezipar mint üzletág, sem a nemzetközi koncertmenedzselés Fischer Annie-t egyáltalán nem érdekelte, művészete, pályája feledésre volt ítélve. Hogy mégsem így történt, abban egy kitartó rajongója, Dévény Anna (1935–2017) óriási szerepet játszott. A neves gyermek-mozgásterapeuta jelentős dokumentum- és fotógyűjteményt halmozott fel az évtizedek során, melyből egy reprezentatív könyv született (Batta et al., 2002). Születésének 100. évfordulója évében egy kanadai–kínai zongorista, Yuan Huang zene- és hanglemeztörténeti honlapot állított össze számtalan dokumentummal, diszkográfiával Fischer Annie művészetéről (Huang, é. n.). Hirtelen sorjázni kezdtek az addig titkosnak vagy elfeledettnek vélt felvételek. Világszerte „elszabadultak” a rajongók: a BBC egy egész élő koncert-lemezsorozatot adott ki, a világ minden tájáról jelentek meg a felvételek, immáron CD-n, számuk mára meghaladja az ötvenet. A Beethoven-szonáták összkiadását a legnagyobb felvételek közé emelte a kritika. A már említett rajongó, Dévény Anna, aki Fischer Annie-t valamennyi magyarországi koncertjére követte sok-sok éven át – mint később kiderült –, egy félprofi magnetofonnal titokban rögzítette a koncertjeit. Egyszer egy vidéki hangverseny után Annie felajánlotta a lelkes rajongónak, hogy visszahozza kocsival Budapestre, s bizony észrevette a magnetofont Dévény Anna szatyrában, de nem szólt. Sofőrjének azonban később felvetette „szerintem Anna titokban felveszi a koncertjeimet”. Máskor Dévény Anna kérésére egy kisebb zsák személyes fotót adott át neki, amelyeket soha nem is kért vissza (Retkes, 2020). Ezek a fotók váltak a már említett, 2002-ben kiadott Fischer Annie-kötet értékes törzsanyagává. A titokban készített, s meglepően jó hangminőségű koncertfelvételekből 2014-ben jelentős nemzetközi kritikai visszhangot kiváltó dupla CD-lemez jelent meg (Annie Fischer: *Encore – Inconcert* [Hungaroton: HCD 32750-51]). Kocsis Zoltánt akkor annyira megfogták ezek a felvételek, hogy egy egész tanulmányt szentelt nekik (Kocsis, 2014). *Secrets* (Hungaroton: HCD 32845-46) címen 2021-ben készült el a második dupla CD-album Dévény Anna kalózfelvételeiből, hasonlóan nagy sikerrel.

A legújabb írások, lemezkritikák mutatják, hogy több mint száz év múlva játéka még mindig reveláció a hazai és nemzetközi zenei életben. Álljon itt néhány jellemző idézet Fischer Annie művészetének egyediségéről, megismételhetetlenségéről.

„E privát felvételek nélkül Fischer Annie csodás művészi hagyatéka hiányos lenne. A Schubert-szonáták hallgatása közben Fischer Annie intim, személyes világába érkezünk.” (*BBC Music Magazine*, 2021 a *Secrets* című CD-ről)

„Fischer Annie Schubert és Schumann játéka strukturáltan, empatikusan és elegánsan szolgálja a muzsikát.” (*Crescendo*, 2021, a *Secrets* című CD-ről)

„Valami természetfölötti kapcsolatteremtő erő van Fischer Annie játékában: kapcsolat a zenével, a zongorával, az emberi élet körülményeivel, így a közönség legbensőbb és legmélyebb érzéseivel is... [Liszt Ferenc h-moll szonátája] bámulatos előadás volt, tele koncentrációval, szabadsággal, színnel, tüzzel, rettegéssel és a lélek szárnyalásával: úgy tűnt, mint a teljes élettémény metaforája.” (Richard Dyer Fischer Annie bostoni fellépéseiről 1985–1986) (Dyer, 1995)

„Koncertjein különös zenélés folyt, amelyet manapság sajnos nem tapasztalunk. A poézis, a zenével való teljes együttérzés, minden, amit tőle hallottunk, az a zenéből indult ki, és akármelyik komponistától is játszott, úgy éreztük, ezt nem is lehetne másképp előadni. [...] A legnagyobb kedvence talán Mozart volt. Számára természetes volt, hogy a zongoraversenyek és az operák ugyanannak a világnak a részei. Nála a témák karakterizálása mindig operai volt, mindig vokális.” (Frankl Péter, in Batta et al., 2002)

„Soha nem nyúlt a zongorához, hogy valamit „átjátsszon”. Mindig átéléssel a maximális szépség megkövetelésével, a legnagyobb igénnyel nyúlt a hangszerhez. »Még skálázni is lehet, úgy, hogy abban legyen valami művészet« – mondta egyszer.” (Vásáry Tamás, in Batta et al., 2002)

„A zeneművek művészi igazságát talán senki nem kereste oly ádázul kitartóan, mint ő. [...] Az alapállása egyértelmű: a szerző szándékával való legteljesebb azonosulás, ami nem valamiféle bénító alázat, hanem éppen ellenkezőleg, a teremtő szabadság érvényesítése révén éri el célját. Párosítva ezt olyan billentéskultúrával, amely egyenes leszármazottja nemcsak Liszt, de Hummel, Beethoven örökségének is. Különös, hogy a rutin milyen távol áll Fischer Annie-től, gyakran érezhető, hogy mintha kifejezetten az első találkozás friss benyomásait akarná megosztani közönségével. Amikor kilép a pódiumra egyetlen dolog érdekli: a mű, csakis a mű. S ez a titka annak, hogy a két CD közel két és fél órás műsorát egyvégtében hallgatva sem unatkozunk egyetlen percig sem. [...] Fischer Annie bebizonyítja nekünk, hogy kortól függetlenül évtizedek távlatából is lehet szólni – ha valakiből nem vették ki az alázat és lelkesedés – akár a legfiatalabb generációkhoz is.” (Kocsis Zoltán, 2014)

Fischer Annie „utóélete” egy sereg hangfelvétel, koncertfelvétel kiadásával megváltozott. Művészete immáron a halhatatlanság révébe érkezett!

IRODALOM

- Batta A. – Fittler K. – Gádor Á. et al. (szerk.) (2002): *Fischer Annie*. [emlékkötet] Budapest: Klasszikus és Jazz Kiadó
- Dyer, R. (1995): Pianist Annie Fischer Put Wonder in Her Music. *The Boston Globe*, 13 April, 62.
- Holland, B. (1982): „Annie Fischer Returns After Decade to Play Recital”. *The New York Times*, 15 November. C12
- Huang, Yuan weboldala (d. n.): *Annie Fischer – Legendary pianist*. <https://yuanhuang.wixsite.com/annie-fischer>
- Kocsis Z. (2014): A legnagyobbak közt. *Holmi*, 26, 11, 1458–1467. <https://www.holmi.org/2014/11/kocsis-zoltan-a-legnagyobbak-kozt-annie-fischer-encore-%E2%80%A2-in-concert-2>
- Lampert V. (2002): Fischer Annie művészete. In: Batta A. – Fittler K. – Gádor Á. et al. (szerk.): *Fischer Annie – emlékkötet*. Klasszikus és Jazz Kiadó, 272–283.
- Retkes A. (2020): Fischer Annie és Dévény Anna – egy barátság története. In: Retkes A.: *Buklet-buk – Hangfelvételek zenetörténeti kontextusban*. (Gramofon Könyvek) 44–55.
- Székely Gy. (2005): Fischer Annie rendkívüli élete I–II. *Parlando*, 47, 6, 31–45. <https://www.parlando.hu/FischerAnnie.html>